

Eläinten- koulutuksen ajatuksia ja termistöä

Teksti: Jani Hurme

Käytöksen muokkaus perustuu oppimispsykologiaan. Kannattava käytös vahvistuu ja käytös, joka ei ole kannattavaa, lähtee sammumaan.

KUVA JANI HURME

Tämän artikkelin ei ole tarkoitus toimia koulutusaineistona vaan avata pintapuolisesti eläintenkoulutuksen sanastoa esimerkkien avulla. Yritän tällä artikkelilla vähentää ennakkoluuloja ja pienentää kuilua erilaisten kouluttajien välillä. Paimennuskoulutuksessa on oma vakiintunut kielensä, mutta ei ole sitä poissulkevaa mieltä asioita yleisten oppimisteorioiden kautta. Mielestäni on rikkaus, että asioita pystyy ajattelemaan laajemmin.

Jotakin uutta vai eri termeillä?

Usein kuulee vastakkainasettelua, jossa ääripäissä puhutaan nykyaikaisesta, uudenlaisesta, pelkästään positiiviseen vahvistamiseen ja toisaalta rangaistuksiin perustuvasta kouluttamisesta. Itse olen tullut siihen tulokseen, että vastakkainasettelua tuottavat enemmän asenteelliset mielikuvat, ihmisen mielen toiminta ja vaikeus ajatella asioita eri kulmasta, mihin on tottunut.

Itseasiassa en ole koko urani aikana törmännyt hirveän poikkeaviin koulutustapoihin, huolimatta siitä millaiseksi kukin metodinsa mieltää. Kaikesta kouluttamisesta löytyvät samat oppimisen lainalaisuudet, jotka eivät riipu siitä, opetetaanko koiralle jokin tempu vai koulutetaanko sisäsyntyistä toimintaa vaikutehallintaan. Koulutuksessa on aina mukana kahta yleisintä eli klassista sekä operanttia ehdollistumista.

Oppiminen osana hyvinvointia

Oppiminen on kognitiivinen prosessi, johon tarvitaan muun muassa aistitietoa, tarkkaavaisuuden suuntaamista, motivaatiota ja muistia. Ihmisten ja eläinten oppimista sekä ihmisen ja eläimen oppimista sisältävää vuorovaikutusta voidaan tarkastella tieteellisesti tutkitujen oppimisen lainalaisuuksien kautta. Vakiintunut sanasto helpottaa yhteistä keskustelua.

Se, millainen eläinten kohtelu on hyväksyttävää, on jatkuvan eettisen pohdinnan ja muutoksen kohteena. Eläimen hyvinvointia kunnioittavassa koulutuksessa eläimeen ei kohdisteta pelkoa tai kipua aiheuttavia käsittelyjä sekä kouluttamisen tavat ovat perusteltavissa ajankohtaisella tiedolla kyseisen eläinlajin oppimisesta, käyttäytymisestä ja hyvinvoinnista.

Eläimen hyvinvointi on iso kokonaisuus, johon sisältyvät mm. eläimen terveys, lajityypillisen käyttäytymisen mahdollisuus, turvallisuuden tunne, stressi, ruokinta, kokemukset, kouluttaminen, riittävä lepo. Puutteet millä tahansa hyvinvoinnin alueella vaikeuttavat eläimen oppimista ja sitä kautta kouluttamista. Myös oppimisen aikaiset kokemukset vaikuttavat eläimen hyvinvointiin.

Koulutuksen tehokkuus ei ole tae sen eettisyydestä. Eettisesti kestävä koulutus voi myös olla tehokasta, ja sillä on positiivisia vaikutuksia niin eläimeen kuin eläimen ja ihmisen väliseen suhteeseen. Kouluttaessa ihmisen tulee tukea eläimen tarpeita, valita tilanteeseen sopivat tavat sekä käsitellä eläintä kunnioittavasti kaikissa tilanteissa.

Koulutuksen suunnittelussa pitää huomioida monia asioita. Jokaisella yksilöllä on oma sietoikkunansa, jonka sisällä toimiessa on mahdollista oppia ja siellä toimiessaan asiat ehdollistuvat oikeaan tunnetilaan. Pennun tai nuoren koiran hermosto ja elimistö ei ole vielä kehittynyt valmiiksi, jolloin se ei siedä henkistä ja fyysistä rasitusta yhtä paljon kuin jo aikuinen koira. Harjoittelu myös lisää sekä henkistä että fyysistä kestävyyttä. Siksi nuoren koiran kanssa ei ole aina tarkoituksenmukaista jäädä työstämään jotain yksittäistä vaikeaa kohtaa. Asia voi korjaantua ihan vain kehittymisen kautta.

Paimennuskäytöksen perusta

Paimennus on metsästyskäytösketjun osa. Metsästyskäyttö on koiran lajityypillistä käytöstä, joka rodusta riippuen ilmenee eri tavoin. Jalostuksella on vahvistettu haluttuja osia ketjusta, joten paimenkoirien osalta voidaan puhua rotutyypillisestä käytöksestä. Metsästyskäyttö on sisäsyntyistä. Sen vuoksi

Sisäsyntyisen (paimennus)käytöksen esille saamiseen on yleensä tuottavinta luoda tilanteita, joissa toiminta tulee koirasta itsestään. Vasta kun tiettyyn ärsykkeeseen saadaan vakioitumaan haluttu toiminta halutussa mielentilassa, siihen kannattaa liittää vihje eli perinteisesti ilmaistuna käsky.

KUVA ANNE KONSTI

OPERANTTI EHDOLLISTUMINEN

Positiivinen vahviste R+

- Lisätään jotain miellyttävää
- Käytöstä lisäävää

Positiivinen heikenne/rankaisu P+

- Lisätään jotain epämiellyttävää
- Käytöstä vähentävää

Negatiivinen vahviste R-

- Poistetaan jotain epämiellyttävää
- Käytöstä lisäävää

Negatiivinen heikenne/rankaisu P-

- Poistetaan jotain miellyttävää
- Käytöstä vähentävää

KUVA JANI HURME

se on lähes mahdotonta poistaa, mutta sen ilmenemistä voidaan muokata kouluttamalla.

Paimenkoiralla on jalostuksen avulla vahvistettu metsästyskäytösketjun osia, kuten saaliin etsiminen, vaaniminen sekä piirittäminen. Paimenkoiralle näiden ketjun osien tulee olla niin palkitsevia, ettei sillä olisi tarve edetä käytösketjussa pidemmälle. Ketjun loputkin osat ovat paimenkoirillakin olemassa, niitä ei ole mahdollista poistaa kokonaan. Ketjun myöhemmät osat muuttuvat vähemmän merkityksellisiksi, kun aiemmat osat vahvistuvat riittävän merkityksellisiksi.

Vahvisteet ja ehdollistuminen

Vahviste on koiralle mieluinen asia ja se luo motivaation tavoitella sitä asiaa. Vahvisteeksi mielletään usein ruokapalkka tai lelulla leikkiminen, jotka ovatkin yleisimmin käytössä kouluttamisessa. Mielestäni liian vähälle huomiolle jää sosiaalisesti vahvistaminen, eli kun suhde koiraan on kunnossa niin ohjaajan hyväksyvä kehuminen voi olla koiralle hyvin palkitsevaa. Näiden lisäksi vahviste voi olla mikä tahansa, jonka koira siinä hetkessä kokee tavoittelemisen arvoiseksi. Autosta metsään pääsemiseksi sen tulee odottaa rauhassa ja vahvisteena toimii vapau-

Jani näyttää kirjaimellisesti kädestä pitäen Ullalle kuinka käsitellä liinaa, koiran koulutus on keskeytetty siksi aikaa. Apuvälineitä on useita erilaisia, tärkeintä on ymmärtää kuinka niitä käyttää. Mitä tahansa voi käyttää negatiiviseen sekä positiiviseen tapaan.

KUVA MARI PAJU

tus juoksemaan vapaana. Tämä on se vahviste, joka on sosiaalisen vahvisteen lisäksi eniten käytössä paimennuksessa. Eli koira pääsee jatkamaan tai tekemään asiaa, jota se itse haluaa tehdä siinä hetkessä.

Klassinen ehdollistuminen on varmasti kaikista tunnetuin. Pavlovin koirat esimerkkinä, jossa koirille soitetaan kelloa ennen ruuan saamista, ja pelkkä kellon kuuleminen saa koirien syljen erityksen alkamaan. Koira on itse yhdistänyt tietyn asian yhdistyvän johonkin miellyttävään.

Käytännössä tämä näkyy paimennuksessa monessa eri asiassa. Koira saattaa

reagoida ohjaajan tiettyihin vaatteisiin, kenkiin tai pillin kaulaan laittamiseen innostumalla, koska se on yhdistänyt tämän paimentamaan pääsemiseen. Olen ollut myös seuraamassa lypsyasemalla työskentelyä, jossa koira on ehdollistunut aseman porttien aukeamiseen, kun lypsetyt eläimet lähtevät pois asemalta ja se lähtee itsenäisesti hakemaan seuraavia eläimiä.

Operantti ehdollistaminen herättää ehkä eniten tunteita ihmisissä, osittain varmasti tietämättömyyden vuoksi, osittain ennakkoluulojen ja omien oletusten vuoksi. Operantti ehdollistaminen on kuitenkin se, jota olen

nähty eniten käytettävän hyödyksi paimennuskouluttamisessa.

Osa termeistä herättää monissa ihmisissä negatiivisia tunteita mielikuvien kautta. Esimerkiksi termi rangaistus tuo mielikuvan jostain kipua tai pelkoa tuottavasta, vaikka määritelmä on "tuotetaan jotain epämiellyttävää". Herkkien paimenkoirien kanssa tähän riittää helposti liian kiristymisen tuoma paineen tunne kaulapannassa tai ohjaajan rintamasuunnan tai katseen kääntäminen kohti koira.

Väkivallattomuus ja eläinlähtöisyys keskeisiksi ohjenuoriksi

Jos koulutuksessa aiheutetaan koiralle fyysistä kipua tai pelkoa, se ei ole enää kouluttamista vaan väkivaltaa. "Kun järki loppuu, käytetty voima kasvaa." Väkivallaksi helposti mielletään pelkäämistä fyysinen kurittaminen, mutta aina pitää muistaa, että koiralle tuotettu pelko tms. on henkistä väkivaltaa. Henkinen väkivalta on tutkimuksissa todettu haitallisemmaksi kuin fyysinen väkivalta. Muista, että oma väkivaltainen tai väkivallaton käytös ja kohtelu on myös aina valinta.

Itse käytän alkukoulutuksessa keveää liinaa. Liinan pituus on tilasta riippuen 3 – 25m. Liian pitkä liina voi olla vaarallinen sotkeutuessaan eläinten jalkoihin, liian lyhyt liina aiheuttaa sen, ettei koiralle voi antaa riittävästi tilaa opetella asioita. Liinalla on mielestäni helppo estää koira joutumasta liian vaikeisiin tilanteisiin, tukea ja ohjata sitä oikeaan toimintaan. Väärä toiminta on vain meidän ihmisten mielestä väärää toimintaa. Koiran mielestä se on siinä hetkessä oikea tapa tai jopa ainoa, jonka se osaa. Ihmisen tehtävä on opettaa koiralle oikea tapa toimia erilaisissa tilanteissa.

Sisäsyntyisen, jalostuksessa vahvistetun käytöksen esille saamiseen on yleensä tuottavinta luoda tilanteita, joissa toiminta tulee koirasta itsestään. Eli koira tiettyssä tilanteessa reagoi saamaansa ärsykkeeseen tietyllä tavalla. Reagointi voi aluksi olla "vääränlainen", jolloin koira ohjataan oikeanlaiseen, ihmisen haluamaan toimintaan. Jos koira päätyy ohjattuna sille tuottavaan asiaan, tämä toiminta vahvistuu.

Jania motivoi kouluttajana se, että hän näkee ihmisen sekä eläimen (koiran) hoksaavan uusia asioita ja löytävän uuden tavan työskennellä yhdessä. Vaatii usein vähän ylimääräistä työtä löytää tapa, joka sopii kullekin koirakolle.

KUVA MARI PAJU

Vahvistetaan oikea käytös ja oikea mielentila

Koirat ovat erilaisia ja osa reagoi asioihin enemmän ihmisen haluamalla tavalla, toiset tavalla, joka ei meidän mielestä ole haluttu. Vasta kun tiettyyn ärsykkeeseen saadaan vakioitumaan haluttu toiminta, siihen kannattaa liittää vihje eli perinteisesti ilmaistuna käsky. Tällöin käsky ehdollistuu oikeaan toimintaan sekä mielentilaan. Jos esimerkiksi suullista käskyä lähdetään opettamaan liian aikaisin, on iso riski sille, että se ehdollistuu sillä hetkellä vallitsevaan mielentilaan. Esimerkiksi jos tilanne on koiralle jännittävä tai muuten kiihdyttävä ja se reagoi asiaan liian voimakkaasti, liikkuu tilanteeseen nähden liian nopeasti tms. Jatkossakin se herkästi pelkää käskystä palaa siihen mielentilaan, jossa se oli käskyä oppimaan. Väärin ehdollistettu käsky saattaa saada koiran kiihtymään tilanteessa, jossa ei ole mitään muuta kiihdyttävää.

Käytöksen muokkaus perustuu ihan samaan oppimispsykologiaan kuin ihmisten oppiminen. Kannattava käytös vahvistuu ja käytös, joka ei ole kannattavaa, lähtee sammumaan. Käytös joka tavalla tai toisella tuottaa jotain positiivista, vahvistuu. Kaiken oppimisen pohjalla on tavoite saada selville, mikä on juuri sen yksilön mielestä tavoiteltava asia. Koiralla voi aluksi olla hyvin putkinäköinen ajatus siitä, mihin lopputulokseen se haluaa päästä. Sille voidaan ohjauksen ja oppimisen kautta näyttää uusia asioita, jotka se kokee positiiviseksi. Mitä enemmän näitä positiivisia asioita on, sitä enemmän kouluttajalla on käytössä työkaluja vahvistaa haluttua käytöstä.

Premackin periaatteen mukaan aluksi heikompi, jopa eläimen epämiellyttäväksi kokema tehtävä muuttuu positiiviseksi, jos se johtaa koiralle positiiviseen lopputulokseen. Paimenuksessa esimerkiksi tilanne alkukoulutuksessa on, ettei koira

halua siirtyä, eli flänkätä pois pisteestä, jossa sillä on hallinta eläimiin. Kun koira saadaan siirtymään hetkellisesti pois hallinnasta ja tämä toiminta vahvistetaan päästämällä koira ottamaan uudestaan hallinnan, alkaa flänkkääminen muodostua positiiviseksi asiaksi, koska sitä seuraa vahviste. Tähän, kun lisätään myöhemmin esim. käsky "vasen", tulee käskystä koiralle myös positiivinen asia, koska sen jälkeen pääsee vahvisteelle eikä koira koe, että se menettäisi jotain sille tärkeää. Ketjuttamalla asioita näin päästään etenemään koulutuksessa.

Tunnettuja oppimisen teorioita

Operantti ehdollistuminen

Operantti ehdollistuminen on oppimista, jossa opitaan toiminnan seurauksista (yritys ja erehdys). Eläimet eivät ole kovinkaan hyviä päättämään miten jokin ongelma pitäisi ratkaista, mutta ne ovat

Jani Hurme on oppijana kokeilija. Jos hän ei ymmärrä, miksei joku tapa toimi, hänen on päästävä kokeilemaan se ihan itse, vaikka kokeneempia uskomalla olisi välttänyt monta kuoppaa. Operantein termein sen voisi ilmaista "Minun pitää saada tilaa kokeilla ja nähdä oman toimintani tulos, oli se sitten positiivista tai negatiivista. Se toiminta, joka ei tuota haluttua tulosta, sammuu ja se, jolla pääsee eteenpäin, vahvistuu".

KUVA ANNE KONSTI

yritteläitä kokeilemaan eri vaihtoehtoja ja oppivat näin tekemisen kautta. Kokeilut riippuvat yksilön aiemmista kokemuksista. Jos toiminta johtaa johonkin yksilön kannalta positiiviseen, käytös vahvistuu. Jos toiminta johtaa johonkin negatiiviseen tai merkityksettömään, käytös heikkenee tai ei uusiudu ollenkaan. Eläin siis yhdistää käytöksen ja sen seurauksen.

- Positiivinen vahviste: tilanteeseen lisätään jotain, jotta edeltävä käytös lisääntyy.
- Negatiivinen vahviste: tilanteesta poistetaan jotain, jotta edeltävä käytös lisääntyy.
- Positiivinen rankaisu: tilanteeseen lisätään jotain, jotta edeltävä käytös vähenee.
- Negatiivinen rankaisu: tilanteesta poistetaan jotain, jotta edeltävä käytös vähenee.

Klassinen ehdollistuminen

Venäläinen fysiologian tutkija, Ivan Pavlov (1849-1936) aloitti vuonna 1898 koirilla tutkimukset ehdollisista reflekseistä, joihin hän keskittyi seuraavat kolmekymmentä vuotta.

Klassisessa ehdollistumisessa opitaan, että asiat kuuluvat yhteen. Kun yksi asia tapahtuu, sitä seuraa toinen. Eläin oppii reagoimaan yhteen ärsykkeeseen ennakoimalla jonkun muun asian tapahtuvan.

Premackin periaate

Tämän keksi aikanaan (1959) David Premack. Premackin periaate (Premack's principle), joka tarkoittaa lyhyesti sitä, että kun heikompaa käytöstä seuraa vahvempi käytös, tuo heikompi käytös vahvistuu.

Dunning-Kruger

Yksi tunnetuimpia kognitiivisia vinoumia on Dunning-Kruger-efekti, joka tunnetaan suomeksi myös ylivertaisuusvinoumana tai -harhana. Teorian mukaan, mihin vain aihepiiriin pinnallisesti perehtyneet ihmiset ovat paljon luottavaisempia omaan osaamiseensa kuin asiantuntijat, jotka ymmärtävät asioiden monimutkaisuuden. Raflaavasti muotoillen: tyhmet ihmiset luulevat tietävänsä kaiken, koska eivät ymmärrä omaa tietämättömyyttään. ■

Kirjoittajan esittely

Jani Hurme 44 v., Tornio. Koirien kouluttamisesta minulla on kokemusta 17 vuoden ajalta, paimennukseen olen tutustunut 12 vuotta sitten. Olen harrastanut useita eri lajeja sekä myös kouluttanut niitä. Muut lajit ovat jääneet ja olen keskittynyt ainoastaan paimennukseen viimeisen 7 vuoden ajan.

Tällä hetkellä kotona on useita bordercollieta paimenkoirakäytössä. Paimennus alkoi harrastuksena ja kilpailemisena, mutta laajentui nopeasti työtehtäviin. Aluksi autoin tilallisia esim. maisemanhoitolaitumien tyhjennyksissä ja karkureiden etsimisessä. Nykyisin asun Torniossa ja työskentelen pääasiallisesti Rantamaan tilalla. Teen myös lomituksia lähialueen muille lammastiloille. Pidän koulutuksia paimenkoirille Rantamaan tilalla sekä käyn tilauksesta muuallakin kouluttamassa.

Kirjoitushetkellä olen vasta valmistunut eläintenkouluttaja. Virallisesti tutkinto on Eläintenhoidon ammattitutkinto, eläintenkouluttaja. Koulutus antaa mahdollisuuden käyttää suojattua tutkintonimikettä Eläintenkouluttaja (AT). Näyttö suoritetaan kahdella eri eläinlajilla, minulla eläinlajeina oli koira sekä lamma. Molempien lajien näytön suoritin samassa näyttötilanteessa paimennuksella.

Tutkinnon myötä olen opiskellut entistä tarkemmin lajien luontaista käyttäytymistä sekä oppimispsykologiaa ymmärtääkseni koulutustapahtuman kulun sekä pystyäkseen suunnittelemaan koulutustilanteen mahdollisimman tarkasti, jotta koulutuksessa pääsisi haluttuun tavoitteeseen. Kouluttajana pyrin olemaan pedagoginen, jotta koulutukseen osallistuva ihminenkin ymmärtää, mitä tehdään ja miksi. ■

